

DOI: 10.18524/2519-2523.2020.15.218672

УДК 94(477) “1699”

THE RETURN OF KAMIANETS-PODILSKYI UNDER THE POLISH POWER IN 1699: REACTIONS IN THE CRIMEAN KHANATE AND TURKEY

Stanislavskyj Vyacheslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4688-5978>

PHD (History), Senior Research Fellow

Institute of History of Ukraine of NAS of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiyi str., Kyiv, 01001, Ukraine

vvslavaua@ukr.net

In 1699, under the terms of the Polish-Turkish Treaty of Karlowitz, the heavily fortified city of Kamianets-Podilskiyi returned to the rule of the Polish-Lithuanian Commonwealth after 27 years of Turkish supremacy. In general, under the terms of treaties with Austria, Venice, Poland and Russia, the Ottoman Empire lost quite large areas. This defeat led to an increase in negative public sentiments in the empire towards the central government. Documents show that the loss of Kamianets was mentioned during a number of high-profile political events that took place in the Crimean Khanate and in Turkey in the early 18th century. The most important reason for such attention to this city was that it was given to the former enemy by agreement, and not as a result of armed struggle. To reduce negative public sentiments, the imperial authorities took various measures. It is known that for this purpose the former garrison of Kamianets-Podilskiyi was located in several border fortresses of the empire. Warriors from this garrison were not transferred to the territory of Turkey. The imperial authorities also tried to shift the blame for the loss of the city on the Walachia ruler. However, this attempt was unsuccessful. For the Tatars, who were very active, the loss of Kamianets was important for several reasons. Firstly, the city ceased to serve as a fortified strong point for them in raids on areas that were under the rule of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Secondly, they perceived very painfully the appearance of new fortified points near the borders of the Crimean Khanate, because they feared the invasion of enemy troops. Thirdly, the Treaties of Karlowitz forced them to change their traditional way of life, because they forbade to carry out plundering raids. Such circumstances led to the emergence of revanchist ideas in the Crimea, which also existed in Turkey. In 1702, Grand Vizier Daltaban Mustafa Pasha, in agreement with the Crimean Khan, planned a military campaign against the Russian state. The Vizier wanted to restore power to the Ottoman Empire in positions that had been lost during the war. At that time, he announced his intention to capture Kamianets-Podilskiyi. After the failure of this plan, the Tatar uprising began in Budzhak, led by the Kalga-sultan Saadet-Girey. The author of this article was able to find a document that shows that the Kalga-sultan accused some representatives of the Ottoman Empire of losing Kamianets. One of the main accusations leveled at the time against the Turkish Sultan Mustafa II was also the accusation of losing the city. As a result of the incident in Edirne, Mustafa II lost his power.

Key words: Kamianets-Podilskiyi, Treaties of Karlowitz, Polish-Lithuanian Commonwealth, Turkey, Crimean Khanate, Grand vizier Daltaban Mustafa Pasha, Kalga-sultan Saadet Girey, Incident in Edirne.

ПОВЕРНЕННЯ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ПІД ПОЛЬСЬКУ ВЛАДУ В 1699 р.: РЕАКЦІЇ В КРИМСЬКОМУ ХАНАТІ ТА ТУРЕЧЧИНІ

В 1699 р. за умовами польсько-турецького Карловицького договору під владу Речі Посполитої, після 27 років турецької зверхності, повернулося потужне місто-фортеця Кам'янець-Подільський. Загалом, за умовами договорів з Австрією, Венецією, Польщею та Росією Османська імперія втратила досить значні території. Ця поразка зумовила зростання негативних настроїв в імперії стосовно центральної влади. Документи свідчать, що про втрату Кам'янця згадували під час низки резонансних політичних подій, які відбувалися в Кримському ханстві та в Туреччині на початку XVIII ст. Найважливішою причиною такої уваги саме до цього міста стало те, що воно було віддане колишньому противнику за домовленістю, а не в результаті збройної боротьби. Для зниження негативних суспільних настроїв влада імперії вживала різних заходів. Відомо, що з цією метою колишній гарнізон Кам'янця-Подільського був розташований у кількох прикордонних фортецях імперії. На територію Туреччини вояків з цього гарнізону не переводили. Також влада імперії зробила спробу перекласти вину за втрату міста на волоського правителя. Однак ця спроба була невдалою. Для татар, які виявляли значну активність, втрата Кам'янця мала велике значення з кількох причин. По-перше, місто перестало слугувати для них укріпленим опорним пунктом при здійсненні набігів на терени, які знаходилися під владою Речі Посполитої. По-друге, вони дуже болісно сприймали появу нових укріплених пунктів поблизу кордонів Кримського ханату, оскільки боялися вторгнення ворожих військ. По-третє, Карловицькі договори змушували їх змінити традиційний спосіб життя, оскільки забороняли здійснювати грабіжницькі набіги. Такі обставини призвели до виникнення в Криму реваншистських ідей, які існували також в Туреччині. В 1702 р. великий візир Далтабан Мустафа-паша, домовившись з кримським ханом, планував похід проти Російської держави. Візир хотів відновити владу Османської імперії на позиціях, які були втрачені під час війни. В той час він заявляв про намір захопити Кам'янець-Подільський. Після провалу цього плану почалося татарське повстання в Буджаку, яке очолив калга-султан Саадет-Гірей. Вдалося з'ясувати, що калга-султан звинувачував окремих представників влади Османської імперії у втраті Кам'янця. Одним із головних обвинувачень, які висувалися в той час турецькому султану Мустафі II також було звинувачення у втраті цього міста. В результаті інциденту в Едірне Мустафа II втратив свою владу.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, Карловицькі угоди, Річ Посполита, Туреччина, Кримський ханат, великий візир Далтабан Мустафа-паша, калга-султан Саадет-Гірей, інцидент в Едірне.

Укладення Стамбулом Карловицьких угод зі своїми противниками – Віднем, Венецією, Варшавою та Московією принесло Турецькій державі великі територіальні втрати. А це, звісно, засвідчувало її слабкість та зумовлювало негативні реакції в різних частинах імперії та різних суспільних верствах. Подекуди в історичній літературі та джерелах зустрічаються згадки про такі реакції в Кримському ханаті та Туреччині у зв'язку з втратою Кам'янця-Подільського, який був захоплений турками в 1672 р., а залишений ними в 1699 р., коли повернувся під владу Речі Посполитої. А

фіксувалися ці згадки насамперед тому, що були пов'язані з певними резонансними політичними подіями чи явищами значного масштабу.

Відомо, що Карловицькі угоди не лише поставили Крим в обставини, коли мали припинитися вигідні для значного числа його мешканців набіги на терени сусідніх країн, а й змусили відчутти небезпеку ворожого вторгнення. Османський вчений кримського походження XVIII ст. Сеїд Мухаммед Риза влучно та красномовно висловився, написавши, що від часу Карловицьких угод “мешканці Криму стали позирати через двері страху та чекання на події часу” [12, с. 473; про походження вченого див.: 12, с. 31–33; 11, с. 35–41].

В цьому ж контексті вельми негативно мали сприйняти татари й втрату Кам'янця-Подільського з якого вони отримували ще й значну користь в часи турецького володіння містом – він був для них базою для більш далеких виправ та притулком при невдачах таких нападів [2, с. 217]. Поголоски про татарські реакції на новину про передачу Польщі Кам'янця доходили вже до самих учасників Карловицького конгресу. Наприкінці жовтня 1698 р. думний радник Прокофій Возніцин, який був представником Росії на Карловицьких переговорах, відправив до свого уряду листа, в якому зазначалось: “Ще від багатьох заноситься, також і з польських висловлювань зрозуміло, що турки за Кам'янець стоять не будуть, оскільки є їм великим тягарем, а користі ані найменшої немає – тільки хан для прихистку татарських набігів віддавати його не присуджує” [7, с. 241]. А на початку березня 1699 р. надійшла новина про татарський набіг. Тоді П. Возніцин писав у Москву: “При цісарському дворі пронеслося, що татари великим зібранням, впавши в Польщу, зі злости своєї, що турки полякам Кам'янець віддати обіцяли, не милостиво, не беручи нікого в полон, рубали, через те, якщо б їм брати в полон, то б примушені були турками знову повернути; і через те велике кровопролиття та розорення вчинили” [7, с. 550].

Негативні настрої були значними і у верхівці Османської імперії, про що навіть писала європейська преса. В 1699 р. “Gazette de France” повідомляла про значне незадоволення багатьох вищих турецьких урядовців з приводу рішення про реституцію Кам'янця зокрема та умовами Карловицьких угод загалом через великі територіальні втрати для Османської імперії. При цьому газета нагадала відомий турецький принцип, який забороняв добровільно віддавати захоплені терени [3, с. 63–64].

Є дані, які призводять до висновку про існування дуже різного бачення виходу з тодішньої політичної ситуації у керівництві імперії, чому робилися й різноспрямовані заходи. Певні кроки показують намагання поступово пригасити негативні настрої. Так, вояків колишньої турецької залози Кам'янця-Подільського після виходу з міста було заборонено переводити на територію власне Туреччини, що на думку одного з дослідників засвідчує прагнення Стамбула притупити враження від територіальних поступок, які вона зробила на користь своїх противників і які були закріплені Карловицькими угодами 1699 р. Натомість залоза була розділена на частини, які розташували в прикордонних фортецях імперії – Кілбуруні, Аккермані, Яник-Хісарі, Очакові, Кілії, Бендерах і Бабадазі [1, р. 22].

Але поряд зі спробами примирити суспільні настрої з масштабними втратами певні представники найвищої влади Османської імперії плекали реваншистські настрої. Одним з найяскравіших проявів таких тенденцій стала спроба великого візира за згодою з кримським ханом нанести удари по Російській державі, за допомогою яких загроза з боку Москви була би усунута, чи, принаймні, значно зменшена. Особливу активність в цій справі виявили татари, які погрожували самій

Туреччині, якщо та їм не допоможе. Отже, восени 1702 р., з призначенням великим візиром Далтабана Мустафи-паші, кримський хан Девлет Гірей II отримав підтримку своїм планам війни з Російською державою. Він знайшов певне сприяння і на Запорозькій Січі, а в грудні відправив війська в Буджак на чолі з братом – калгою-султаном Сеадет-Гіреєм, де той гуртував сили для походу проти Росії. Татари говорили, що при відмові османської влади від надання підтримки, вони, разом з Девлет-Гіреєм II, перейдуть Дунай і підуть плондрувати Румелію аж до Стамбула. Однак султан Мустафа II був проти конфлікту з Московією і наприкінці грудня змістив Девлет-Гірея II, а новим ханом призначив його батька Селім-Гірея I, який обіцяв дотримуватися миру з росіянами. Ця відставка призвела до повстання, турецькі залоги в Ізмаїлі, Кілії та Очакові потрапили в облогу, татарські сили вирушили до Дуная, але перейти його не змогли, бо того року річка не замерзла. Тим часом надійшли, направлені проти повсталих, турецькі війська. В січні 1703 р. був зміщений з посади і страчений великий візир. Повстання було приречене на поразку [12, с. 483–489; 10, с. 277–278].

В контексті теми, яка розглядається, важливо, що, плануючи війну з Московією, великий візир Далтабан Мустафа-паша заявляв про взяття Кам'янця-Подільського як своє першочергове завдання, хоча місто на той час перебувало під польською, а не під російською владою. Так, він писав кримському хану й татарським емірам: “Я відкриваю похід на московів. Зібравшись у Бендерах, після того як візьмемо в ляхів фортецю Каманчу, піду в країну московів. А ви теж, спорядившись, рухайтесь” [12, с. 483].

Невідомо, чи події розвивалися би за цим сценарієм, але важко уявити, щоб візир наважився піти на конфлікт одразу з двома противниками, а тим більше, щоб він зумів отримати значні успіхи в протистоянні з обома під час одного походу. Повторне взяття Кам'янця-Подільського було б значним успіхом у протистоянні з Річчю Посполитою, після чого треба було б надто багато сил і часу, щоб здійснити ще й успішну виправу на терени, підвладні царю. Відомо ж бо, що Далтабан Мустафа-паша планував також ударити разом з татарами на Азов і Київ [6, с. 52–53].

В тому, що втрата Кам'янця-Подільського була подією, котра була надто прикрою для татар переконує віднайдений у Російському державному архіві давніх актів документ, який включає згадку про місто однією з найвищих посадових осіб Кримського ханату, коли там відбулося згадане повстання. Отже, 2 січня 1703 р. від єрусалимського патріарха Досифея II до російського посла були переслані відомості, надіслані мультянським боярином, котрий перебував при сераскері Юсуф-паші в м. Сакча в якості резидента, до свого господаря Костянтина Бринковяну, а вже від господаря передані патріарху. У них привертає увагу радикальне висловлювання калги-султана, який реагував на слова Бесил-аги з Ізмаїла про приїзд до Адріанополя свого батька – “старого хана”, звинувачував Юсуф-пашу, муфтія та реїс-ефенді в передачі противникам Кам'янця, а свого батька – в уступці Азова. Цих людей він назвав гяурами – невірними, заявив про готовність збройного протистояння зі своїм батьком: “якщо сюди прийде буду битися, і наповню все його серце стрілами”, а також бажав розправи над названими представниками верхівки імперії. В разі виконання османським урядом цих – “якщо нам видасть Порта три голови” – та інших вимог обіцяв втихомирнення, а інакше погрожував війною: “а якщо нас не послухає, будемо воювати, аж поки всі пропадемо, і як замерзне Дунай, підємо скачучи і розбиваючи до Балкана” [9, л. 1 об.–2]. Представника валахського господаря при Юсуф-паші єрусалимський патріарх ідентифікував як капи-кегаю господаря [9, л. 13].

Дана заява є свідченням вкрай негативної реакції представника верхівки Кримського ханату на втрати Османською імперією значних теренів в результаті війн з коаліцією ворожих держав. Що ж до негативного відгуку калги-султана про представників турецької влади, то він виглядає надто радикальним, що, вочевидь, визначалося тодішнім політичним становищем калги, який був на чолі бунтівної частини підлеглого Туреччині ханату. Та й, певно, така риторика була до вподоби його послідовникам.

Того року про Кам'янець говорили в Туреччині з приводу ще однієї кризи, яку називають чи то інцидентом в Едірне, чи то Адріанопольським інцидентом. Йшлося про внутрішню кризу, яка була спричинена потрясіннями, що відбувалися в Османській імперії починаючи з 1683 р. В результаті повстання, яке розпочали капикулу, був скинутий султан Мустафа II і вбитий шейхульіслам (великий муфтії) Фейзуллах-ефенді [14, с. 45; див. також: 5, с. 236–244].

Ось як описав ситуацію в імперії, ставлення турецького суспільства до нових реалій, які були закріплені Карловицькими угодами відомий дослідник В. Смірнов: "... усунення з посади і потім страта верховного візира Дал-Табан-Мухаммед-паші були скільки результатом інтриги проти нього шейху-ль-ісляма, стільки ж і справою політичних міркувань, за якими занадто войовничий дух садразама і просякнута цим духом його політика були визнані не відповідними вимогам того часу. Але турецьке суспільство не скоро змогло змирнитися з цими необхідними обмеженнями його одвічної зарозумілості. Яничари залишилися невдоволені заміною войовничого візира і призначенням на його місце людини переважно цивільної, хоча й прекрасного стиліста – Рамі-паші: під першим-ліпшим приводом вони підняли бунт, який коштував султану Мустафі II (1695–1703) трону" [13, с. 10–11].

Вочевидь, напередодні інциденту в Едірне знову робилися кроки заради заспокоєння суспільних настроїв. Наприкінці серпня 1703 р. посланець валашського господаря Федір Корбя розповідав у похідній Посольській канцелярії про невдалу спробу турецьких урядовців зменшити негативне ставлення свого народу до факту передачі полякам Кам'янця-Подільського: що "без крові ту фортецю віддали". З цією метою "мали вони, турки, давно намір і радилися між собою", замислюючи змістити з посади волоського господаря, посадити на його місце свого пашу і оголосити, що були вимушені віддати Кам'янець після того як невірний їм господар віддав полякам Сороки, що, своєю чергою, унеможливило підтримку і постачання подільського міста. Реалізації ж такого наміру перешкодив супротив молдован і валахів, які схилили на свій бік і кримського хана [4, с. 196]. 12 липня того року Ф. Корбя приїхав з Адріанополя [4, с. 196], де тоді перебував султан, в Бухарест, а тому його свідчення показують настрої, які існували в Туреччині незадовго до повстання. Також посланець розповів про новину з Туреччини від брата господаря про бунт проти візира та муфтія, до якого підбурювали яничар духовні особи. І в цьому випадку причиною була уступка подільської твердині без збройної боротьби: бунтівники хотіли змінити візира та муфтія "за віддачу без крові Кам'янця" [4, с. 197].

Залишення турецькими військами Кам'янця при реалізації Карловицького договору з Польщею було одним із головних звинувачень, які висувалися тоді самому султану Мустафі II [1, р. 36]. Д. Колодзейчик доводить, що це питання було аргументом в боротьбі за владу в Туреччині насамперед тому, що Кам'янець був не захоплений противником, а відданим йому без бою, в той час як імперія й так втратила великі території [2, с. 221]. До того ж у верхівці державі було багато невдоволених й тим, що, помирившись з християнськими государями, султан

порушив “магометанський закон”, “котрий наказує султанам і туркам завжди мати війну” [6, с. 50].

Серед матеріалів російського посольства в Туреччині трапився також документ, який дає змогу ідентифікувати двох турецьких урядовців, котрі раніше перебували на службі у Кам'янці-Подільському, а пізніше виконували завдання по спостереженню за російською активністю на кордоні з Османською імперією. Отже, в 1702 р. ерусалимський патріарх переслав до П. Толстого новини від валашського господаря. Представник господаря при сераскері Юсуф-паші дізнався, що сераскер посилав двох своїх людей – Сери Мехмет-агу та Солкол Мустафу-агу, а колишніх урядовців Кам'янця-Подільського – “котрі в Кам'янці бували начальниками”, “до черкасів” на огляд міста, яке споруджувалося на території Запорожжя. І це завдання було ними виконане [8, л. 390 об., 394 об.–395].

Зазначені згадки про Кам'янець-Подільський прямо засвідчують велике значення, якого надавали і в Кримському ханаті, і в Туреччині передачі цього міста під владу Речі Посполитої. І чи не найбільшим подразником була його втрата без бою, в результаті мирної угоди, що, вочевидь, мало розцінюватися як зрада інтересів держави. А тому влада Османської імперії вживала заходів, що зменшити негативне враження в суспільстві від втрати міста, тому про Кам'янець-Подільський говорили і під час підготовки великим визиром і кримським ханом походу на Російську державу, і під час повстання в Криму, і під час повстання в Османській імперії, яка призвела до зміни на султанському троні.

Джерела та література:

1. Abou-El-Haj Rifa'at Ali. The 1703 rebellion and the structure of Ottoman politics. / Abou-El-Haj Rifa'at Ali. - Leiden: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1984. - 124 p.
2. Kołodziejczyk D. Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699. / D. Kołodziejczyk. - Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994. - 255 s.
3. Ujma M. Traktaty karłowickie w świetle relacji "Gazette de France" z 1699 r. / M. Ujma // *Balkanica Posnaniensia. Acta et studia.* - T. XIII. - Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2003. - S. 59–77.
4. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: документы и материалы в трех томах. Т. 3: 1673–1711 / Сост.: В. А. Костакэл, Е. М. Руссев, Л. Е. Семенова. - Москва: Наука, 1970. - 416 с.
5. Орешкова С. Ф. Государственный переворот 1703 г. в Османской империи (по материалам российских архивов) / С. Ф. Орешкова // *Российское востоковедение в память о М. С. Капице. Очерки, исследования, разработки.* - Москва: Муравей, 2001. - С. 236–244.
6. Орешкова С. Ф. Русско-турецкие отношения в начале XVIII в. / С. Ф. Орешкова. – Москва: Наука, 1971. - 206 с.
7. Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными. - Т. 9: Памятники дипломатических сношений с Римскою империею (с 1698 по 1699 год). – СПб., 1868.
8. Российский государственный архив древних актов. - Ф. 89. - Оп. 1. - 1702. - Д. 1.
9. Российский государственный архив древних актов. - Ф. 89. - Оп. 1. - 1703. - Д. 3.
10. Санин О. Г. Антисултанская борьба в Крыму в начале XVIII в. и ее влияние на русско-крымские отношения / О. Г. Санин // *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии.* - Вып. 3. - Симферополь: Таврия, 1993. - С. 275–279.
11. Сейтгяев Н. С. Происхождение Сейида Мухаммеда Ризы (к вопросу о месте его "Семи планет" среди произведений крымской исторической прозы XVIII века) / Н. С. Сейтгяев // *Культура народов Причерноморья.* - 2003. - № 44. - С. 35–41.
12. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. / В. Д. Смирнов – Москва: Издательский дом “Рубежи XXI”, 2005. - 542 с.

14. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Отоманской Порты в XVIII в. до присоединения его к России. / В. Д. Смирнов – Москва: Издательский дом “Рубежи XXI”, 2005. - 314 с.
15. Эмеджен Ф. От создания Османского государства до Кючук-Кайнарджийского договора / Ф. Эмеджен // История Османского государства, общества и цивилизации. - Т. 1. - Москва: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2006. - С. 3–50.

References:

1. Abou-El-Haj Rifa'at Ali, 1984. *The 1703 rebellion and the structure of Ottoman politics*. Leiden: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul. [In English].
2. Kołodziejczyk, D., 1994. *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699*. Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża. [In Polish].
3. Ujma, M., 2003. Traktaty karłowickie w świetle relacji "Gazette de France" z 1699 r. *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*, XIII, p. 59–77. [In Polish].
4. Kostake'l, V. A., Russev, E. M. & Semenova, L. E. comps., 1970. *Istoricheskie svyazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nachale XVIII v.: dokumenty i materialy v trex tomax*. Vol. 3: 1673–1711. Moskva: Nauka. [in Russian].
5. Oreshkova, S. F., 2001. Gosudarstvennyj perevorot 1703 g. v Osmanskoj imperii (po materialam rossijskix arxivov). *Rossijskoe vostokovedenie v pamyat' o M. S. Kapice. Oчерki, issledovaniya, razrabotki*, Moskva: Muravej, 236–244. [in Russian].
6. Oreshkova, S. F., 1971. *Russko-tureckie otnosheniya v nachale XVIII v*. Moskva: Nauka. [in Russian].
7. *Pamyatniki diplomaticheskix snoshenij drevnej Rossii s derzhavami inostrannymi*, 1868. Vol. 9: Pamyatniki diplomaticheskix snoshenij s Rimskoyu imperieyu (s 1698 po 1699 god). Sankt-Peterburg. [in Russian].
8. Sanin, O. G., 1993. Antisultanskaya bor'ba v Krymu v nachale XVIII v. i ee vliyanie na russko-krymskie otnosheniya. *Materialy po arxeologii, istorii i e'tnografii Tavrii*, 3, 275–279. [in Russian].
9. Sejtyag'yaev, N. S., 2003. Proisozhdenie Sejida Muxammeda Rizy (k voprosu o meste ego "Semi planet" sredi proizvedenij krymskoj istoricheskoj prozy XVIII veka). *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*, 44, 35–41. [in Russian].
10. Smirnov, V. D., 2005. *Krymskoe xanstvo pod verhovenstvom Ottomanskoj Porty do nachala XVIII veka*. Moskva: Izdatel'skij dom “Rubezhi XXI”. [in Russian].
11. Smirnov, V. D., 2005. *Krymskoe xanstvo pod verhovenstvom Otomanskoj Porty v XVIII v. do prisoedineniya ego k Rossii*. Moskva: Izdatel'skij dom “Rubezhi XXI”. [in Russian].
12. E'medzhen, F., 2006. Ot sozdaniya Osmanskogo gosudarstva do Kyuchuk-Kajnardzhijskogo dogovora. In E'. Ixsanoglu ed., *Istoriya Osmanskogo gosudarstva, obshhestva i civilizacii*. Vol. 1. Moskva: Izdatel'skaya firma “Vostochnaya literatura” RAN, pp. 3–50. [in Russian].

Отримано: 29.11.2020 р.